

III. ULUSLARARASI
TÜRK
DÜNYASI
KÜLTÜR KONGRESİ
"DEDE KORKUT ve TÜRK DÜNYASI"
19-23 EKİM 2015
Çeşme, İZMİR-TÜRKİYE

BİLDİRİLER KİTABI

Editörler

Prof. Dr. Metin EKİCİ

Doç. Dr. Muvaffak DURANLI

Arş. Gör. Umut ÜREN

Arş. Gör. Ali BALCI

Arş. Gör. Şima DOĞAN

Arş. Gör. Gökçe EMEÇ

İngilizce Editörler

Arş. Gör. Mustafa DUMAN

Arş. Gör. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ

İZMİR-2016

1.cilt

Türklerde Tanrı Anlayışı ve Bayındır Han'a Yansıması^{*1}

Understanding of God among Turks and Its Reflection to Bayındır Khan

Yrd. Doç. Dr. Erdal ADAY**

Özet

Dinlerde tabiatüstü varlıklara inanma, onları birbirinden ayıran önemli bir özelliktir. Bütün dinlerde tabiatüstü varlıklara olan inanç farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Bu sebepten bütün dinlerde Tanrı anlayışı farklı şekillerde tezahür etmiştir. Bu çalışmada Türklerdeki din anlayışından hareketle Dede Korkut anlatılarında geçen Bayındır Han'ın misyonu üzerinde durulacaktır. Oğuzların beylerbeyi olarak geçen Bayındır Han, taht verir, o gösterişin sembolüdür, onun altın evi ve bin yerde ipek halısı serilidir, herkes onun ordusunda yer almak ister, ondan korkulmakta, kulağına bir şeyler gitmesinden çekinilmektedir. Bayındır Hanın divanında mevki sahibi olmak için hüner göstermek gerekir, Bayındır Han topluma yön vermekte toplumu hareketlendirmektedir, onun huzuruna varmak için dağlar aşılması gereken bir unsur olarak karşımıza çıkar. Bayındır Han yılda bir kez toy düzenler ve bu toylar mekân ve servet unsurları bakımından tam bir gösteriş toylarıdır. Bu özellikler insanın metafizik âlemdaki kendi hayatlarının iz düşümü, simetrisi hayalindeki Tanrı anlayışının yansımasıdır.

Anahtar kelimeler: Teis, desist Tanrı anlayışı, Bayındır Han

Abstract

Belief of supernatural beings among religions is an important feature to separate them from each other. In all religions, belief of supernatural beings shows up in different ways. So; in all religions, understanding of God appears in different ways. Moving from the belief of religion among Turks, this study will focus on the mission of Bayındır Khan which is mentioned in Dede Korkut narratives. As a Governor of Oghuzs, Bayındır Khan throne which is a symbol of vanity, has a golden house and thousand silk carpets. Everyone wants to serve in his army, he is redoubtable, everyone hesitates his being aware of the things. To be included in Bayındır Khans' council, you need to show your skills. Bayındır Khan governs the

* Bu bildiri EÜ Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen "III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası" (19-23 Ekim 2015, Çeşme-İzmir) adlı kongrede sunulmuştur.

¹ Bu çalışmadaki metin alıntıları Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı I TDK Yayınları, Ankara 2008 adlı kitaptan alınmıştır.

** Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, erdal.aday@dpu.edu.tr

society and activates the society. He emerges as a factor which needs a great effort to come into his presence. Bayındır Khan organizes a meeting once in a year and these gatherings are garish in terms of fortune and place factors. These features are projection of persons own life in metaphysics universe, symmetry of person and a reflection of God understanding in personal dream.

Keywords: teis, desist, understanding of God, Bayındır Khan

İnsanın maddi âlemle ilgili bilgileri, beş duyardan oluşan bilgilerden oluşur; ancak metafizik âlemle ilgili bilgiler ise kabullerden oluşur. Bu kabulleri birey bazen reddeder yahut söylendiği gibi onaylar. Bu kabul ve onaylamalar da kişinin metafizik bilgilerinin dünyaya simetrik yansımından oluşur. Buna bir yerde kültürlerin dinleşmesi-dinlerin kültürleşmesi- en ilkinden en gelişmiş toplumlarda bu tür kabullerin bütün dinlerde yaşatılması dolayısıyla her dinin öbür âlem ilgisinde farklılıklar görülür. Bir anlamda diğer âlemle ilgili düşüncelerini dünyadaki objelerle idealize etmişlerdir.

Türkler, İslam'ı kabul etmeden önce Budizm, Yahudilik, Zerdüştlük, Maniheizm ve Hristiyanlık gibi birçok dinlerle temasa girmiş, onlardan etkilenmiş ve Türk boylarından bu dinleri kabul edenler olmuştur. Bu kabulde siyasi sebepler etkili olmuştur, kültürel temaslar aynı dine mensup toplulukların kolay asimile olmasına yol açmaktadır. Asimile olan halk diğer kültürleri daha çabuk kabul etmişlerdir. Han bunun önüne geçmek için din değiştirmiş ve hanın din değiştirmesi neticesinde halk da Han'ın dinine geçmişlerdir. Bu kabulde değişmeyen tek gerçek ise Tanrı'nın tek olduğu ve hükümdarın Tanrı'nı izdüşümü olduğu inancıdır. Türklerde Gök Tanrı'nın yeryüzünü yönetmek için görevlendirdiğine inanılan kağan, kut sahibidir. Kağanın yaptıklarının tanrısal bir anlamı, mistik bir gücü vardır. Kağan göğün temsilcisidir ve Tanrı'nın isteği kağan vasıtasıyla halka ulaşmaktadır.

1. Türklerde Tanrı Anlayışı

Kağanı tahta çıkaran devlet kurmasını sağlayan Tanrı'dır. İnsanları yönetmek için Tanrı tarafından tayin edilmiş bir sınıfın varlığı dünyanın her tarafında söz konusudur (**Kılıçbay 2000: 27**). Firavun, Avrupalı krallar, Çin hükümdarları ve Çarlar kendilerinin Tanrı tarafından seçildiklerini ifade ederek ellerindeki güce kutsallık atfetmişlerdir. Türkler, farklı dinleri kabul etmesine rağmen her zaman Tek bir tanrının varlığına inanmışlardır. Bu dinin adını "Tanrıçılık" diyebiliriz. Orhun Abidelerinde Tanrı'nın bütün yüce sıfatları sayılmıştır. Oğuz Kağan'ın "*Gök Tanrıya borcumu ödedim*" ifadesi Tanrı'nın gök gibi ulu, yüce benzemesiyle sıfat olarak kullanımını göstermektedir (**Tan-
yu 1980: 37**). Gök Tanrı, her şeyi görür, insanın kaderini tayin eder, hakanlara kut verir, iyilikleri mükâfatlandırır, kötülükleri cezalandırır, ezeli ve ebedidir.

2. Han Kavramı ve Han-Kut ilişkisi

Han unvanı il (el) ile birlikte üçüncü asırdan beri Türklerce bilindiği "il-han" tabirinin M.Ö. Asya Hunlarında kullanıldığı bilinir (**Kafesoğlu 2006: 268**). Çin kaynaklarına göre Asya Hunları önceleri şanyü veya tanhu/Tanju unvanlarını kullanmışlardır. III.

yüzyıldan itibaren bunların yerini kağan/kaan ve han almaya başlamıştır. Bağımsız yönetici anlamına gelen han kelimesinin dişili ise hanumdur (bazı lehçelerde hanış).

Türk göçebe devletinin başında kağan bulunur, o da akrabalarını han rütbesiyle kendisine bağlı oymakların başına yönetici olarak tayin ederdi. Fakat zamanla han unvanı imparator, şah, sultan karşılığında hükümdarlar için kullanılmaya başlamıştır. Mesela bir kabile reisi olan Timuçin, Moğol İmparatorluğunu kurup başına geçtiği zaman han unvanını almış ve o tarihten sonra Cengiz Han adıyla şöhrat bulmuştur.

Harizmşahların ordu teşkilatında emir muadili bir rütbe oluşturan hanın Dede Korkut destanlarında da hükümdardan çok, bey karşılığında kullanıldığı görülmektedir. Safeviler döneminde İran'daki taşra yöneticilerine, bey paşa anlamında "han" denilmiştir.

Osmanlı padişahları içinde, hanı bir hükümdarlık unvanı olarak ilk benimseyen I. Murat'tır. Yıldırım Bayezid ilk defa bu unvanı tularına, Çelebi Sultan Mehmed de sikkelerine koydurmuştur.

Kağan unvanı mutlak ve evrensel niteliğe sahiptir. Kağanın imparatorluk içindeki yeri ve fonksiyonu bağlı oymak ve kabileleri bir arada tutmak, bunların sayısını artırmak, birbirleriyle ve kendisiyle olan ilişkilerini devlet teşkilatı içinde düzene koymak, ordunun başkumandanı sıfatıyla savaşları yönetmek, halkını bolluk içinde yaşatmak şeklinde özetlenebilir.

Göktürk ve Uygur hükümdarlarının resmî unvanı olan kağan daha önce Avarlar tarafından da kullanılmış ve Avrupa'ya da taşınmıştır (Taneri 2006: 175-176).

Eski Türklerde Han unvanını Tanrı'nın kut verdiği soylar taşıyabilir. Kut verilen ailenin erkek üyelerinin hepsinin hükümdar olma şansı vardır. Bu sisteme Eski Türklerde "ülüş" denilmektedir. Tanrı soyundan geldiğine inanılan Hakan, Tanrı'nın vasıflarını halkına yansıtmalıdır. Kağanlar yaratıcın bir temsili olarak -Tengri teg Tengri yaratmış Türk Bilge Kagan- bu dünyaya gönderilmiş birer elçidir. Yaratıcının yasalarını uygulayan ve ilde töreyi yerleştiren birer uygulayıcıdır.

Bütün milleti bir araya getiren, cesaretin sembolü olan, bilgelik ve erdemlilik vasıfatlarını taşıyacak olan Han'ın kendisidir. Türk devlet geleneğinde Han'ın birinci görevi yurt kurmaktır. Tanrı'dan aldığı kutsal görevi yerine getirmek Türk kültürünün edebî eserlerinde sıklıkla geçmektedir (Kafesoğlu 2006: 248-258). Türk mitolojisinde efsanevi hükümdarların çok uzun ömür sürmesi, devletin kuruluşunda din adamlarının krallık makamını işgal etmesi ya da kralın din adamı/kâhin görevini üstlenmesi örnekleri vardır. Bayındır Han'ın adında "boy" sözcüğünün geçmesi ve onun "Hanlar Hanı/Kam Gan" olması Oğuz'da "eski hükümdar-şaman" sisteminin varlığıyla ilişkilidir (Bayat 2000: 79). Destanda karşımıza çıkan Hanlar Hanı Han Bayındır'ın bir "Kam oğlu" olması Türk kültüründe de bu olayın yer alması fikrini uyandırmaktadır (Pirverdioğlu 1999: 297). Dede Korkut Boylarında geçen Kam gan oğlu Han Bayındır ifadesinde Kam din adamı, gan ise ugan yani tanrı anlamındadır (Arat 1979: 489).

Hakanlar Tanrı', insanları yönetmek ve büyük ülküler peşinden gitmek için gönderilmiş olağanüstü vasıfları taşıdığına inanılan kişilerdir (Önal 2009: 70).

3. Bayındır Han'ın Tarihsel Kimliği

Tarihi kaynaklarda adı efsanevi bir biçimde geçen Bayındır Han'ın, oğulları olduğu zikredilmektedir. Bayındır Han, Oğuz'un oğlu Gün Han'ın oğludur (**Gökyay 1973 CXLVIII**). Gürol Pehlivan da çalışmasında Bayındır Han'ın Kara Budak adlı bir oğlunun olduğunu belirtir (**Pehlivan 2014: 218**). "Hanlar hanı Bayındır Han" şeklindeki ifade ve Bayındır Han isminin geçtiği kısımlar, Bayındır Han'ın Oğuz boylarının tamamının liderliğini üstlendiğini göstermektedir. Bayındır Han'ın sahip olduğu iktidara bir başka örnek ise sefere çıkma izni vermesidir. Bayındır Han'ın sahip olduğu iktidar gücüyle ilgili dikkat çeken bir başka husus da divanı toplaması ve kendisine bağlı vezirinin olmasıdır. Bayındır boyu, Oğuz Kağan Destanı'na göre Oğuzların 24 boyundan biri ve Kaşgarlı Mahmud'a göre Divân-ı Lügati't-Türk'teki yirmi iki Oğuz bölüğünden üçüncüsü; "Bayındır"lardır. Bu boyların Üçoklar kolundan (sol kolundan) Oğuz Kağan'ın oğlu Gök Han'ın soyundan geldikleri kabul edilir. Akkoyunlu hanedanı Bayındır boyundan çıkmıştır.

4. Bayındır'ın Sıfatları:

Dirse Han boyunda Bayındır Han'ın ismi 17 kez geçer. Üçünde Hanlar Hanı Han Bayındır olarak 13 tanesinde ise; Bayındır Han bir kez de Kam Gan oğlu olarak yer alır.

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda, Bayındır Han'ın ismi üç kez geçer. Üçünde de Bayındır Han olarak bahsedilir. Bunların hiçbirisinde olayda aktif olarak yer almaz.

Bamsı Beyrek boyunda Bayındır Han'ın adı 15 kez geçmekte, birer kez "Kam Gan oğlu, Hanlar Hanı ve Sultanım" diye hitap edilmektedir. 12 defa da Bayındır Han olarak yer alır.

Kazan Beyin oğlu Uruz'un Tutsak olduğu boyda, Bayındır Han ismi iki defa geçer, birisinde Han, diğerinde ise; Bayındır Han olarak zikredilir.

Kazılık Oğlu Yiğenek boyunda Bayındır Han sekiz defa geçmektedir. Birer kez "Kam Gan Oğlu" yedi defa da "Bayındır Han" olarak geçer. Hikâyede ona seslenirken "Devletlü Han" diyerek Bayındır Han kastedilmiştir.

Basatı'nın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda Bayındır Han'ın adı dört defa geçer dördünde de "Han" olarak onun unvanı sayılır.

Beğil Oğlu Emren boyunda bir kez "Kam Gan Oğlu", bir kez "Padişah" ve 16 kez de "Han" olarak toplam 18 defa Bayındır Han'ın ismi zikredilmektedir.

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda iki defa "Bayındır Han" olarak zikredilir.

Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı boyda bir kez bahsedilir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı, İç Oğuzun Dış Oğuz'a Asi Olup Beyrek'i Öldürdüğü Boy ve Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boylarında ise, Bayındır Han'ın ismi geçmez. Bazı araştırmacılar bu hikâyeleri Dede Korkut geleneği dışında değerlendirmenin doğru olacağını bile iddia etmişlerdir. Barthold ve Jirmunski Kan Turalı ve Deli Dumrul hikâyelerinde "Hanlar hanı Bayındır Han"ın ve Salur Kazan'ın adlarının geçmediğini belirterek bu hikâyelerin daha geç bir zamanda teşekkül ettiklerini ve sonradan "Oğuzlar zamanında" irca edildiklerini ifade etmişlerdir (**Gökyay 1973: LXXX**).

	Kam Gan Oğlu	Hanlar Hanı	Han	Sultan	Padişah	Devletlü Han	Toplam
Dirse Han Oğlu Boğaç Han	1	3	13				17
Salur Kazanın Evinin Yağ- malandığı			3				3
Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek	1	1	12	1			15
Kazan Beyin Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu			2				2
Kazılık Oğlu Yiğenek	1		7			1	9
Basat'ın Tepegözü Öldür- düğü			4				4
Beğil Oğlu Emrenin	1		14		1		16
Uşun Koca Oğlu Segrek			2				2
Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı			1				1

5. Dede Korkut Kitabında Tanrı'nın Özelliklerinin Bayındır Han'a Yansıması

5.1. Tek Muktedir Güç Olarak Han: Türk inaniş sistemi birlik ya da teklik üzerine kurulmuştur. Bir ve eşiz olan Gök Tanrı; yaratan, koruyan, mükâfatlandıran, cezalandıran, bilen her şeye gücü yeten sıfatlarıyla her şeyin üzerindedir. Türk inaniş sisteminde tanrısallık ifade eden bütün nesne ve davranışlar "Gök Tanrı"ya yöneliktir (Ergun 2004: 346). Bu sebepten, tanrısallık kaynaklı olan Türk yöneticisinin görevi de kutsaldır. Yönetimde her zaman tek merkez ve şahsiyet yer alır, birden fazla başlılığı kabul etmez. Türk kültüründe yönetimde hiçbir zaman iki tane han olmaz. Dede Korkut kitabında dört kez "Kam Gan Oğlu" dört kez "Hanlar Hanı" 58 kez de "Han" unvanları Bayındır Han'ın büyüklüğünü göstermek amacıyla kullanılmıştır.

Beyrek 16 yıl eseri kaldıktan sonra Banı Çiçek'in kardeşi Deli Karçar Bayındır Han'ın divanının gelir ve kardeşinin sorununun çözülmesini ister.

"Bir gün kızun kardaşı Delü Karçar Bayındır Hanun divanına geldi, dizin çokdi aydur: Devletlü Hanun ömrü uzun olsun. Beyrek diri olsa on altı yıldan berü gelür idi, bir yiğit olsa dirisi haberin getürse çırgap chuha altun akça virür idüm, ölüsi haberin getürene kız kardaşum virür idim didi" (Ergin 2008: 131).

Bunu duyan Yalancu oğlu Yaltacuk Bayındır Han'ın karşısına çıkar ve Beyrek'ten bir haber getireceğini söyler burada Bayındır Han'a seslenirken "Sultanım" diye seslenir. Beyrek'in önceden ona verdiği gömleği Bayındır Han'ın önüne getirir. Bayındır Han sorar ve Yaltacuk yalan söyler bunun üzerine Bayındır gömleği Banı Çiçek'e gönderir, herkes Beyrek'in öldüğünü sanır ve ağlaşır Bayındır herkesin ağlamasına kızar bunun gerçek olup olmadığını ancak nişanlısının anlayabileceğini söyler.

"Bayındır Han aydur: Mere bu ne kömlektür? Beyreği Kara Dervendde öldürmüşler, uşda nişanı sultanum didi. Kömleği göricek bigler ögür ögür ağlaşdılar, zarlıklara girdiler.

Bayındır Han aydur: Mere niye ağlarsız biz bunu tanımazuz, adaklusuna aparun görsün ol yahşı bilür" (Ergin 2008: 132).

Beyrek'in durumunu merak eden bezirgânlar Beyrek'in esir düştüğü kaleye gelirler, bunları gören Beyrek bütün herkesi sorarken bir tek Bayındır Han'ı sormaz, bu da onun ilahi bir özelliğinin olduğunu gösterir

Kazan Beyin oğlu Uruz tutsak düşünce, Han kızı buyu uzun Burla Hatun eşine oğlunu kurtarmak için babası (Bayındır) yardım isteyebileceğini söylemektedir.

"Azgun dinlü kâfirlere bir oğul tutdurdun ise digil mana, Han babamun yanına men varayın, ağır leşker bol hazine alayın..." (Ergin 2008: 165).

Oğuz'a büyük bir sorun oluşturan Tepegöz'ü durdurmak için Basat, Tepegöz'ün karşına çıkar ve kendini tanıtırken Hanlarının büyük sancak tutan Bayındır Han olduğunu belirtir. Bu ifadelerden şunu anlıyoruz ki Bayındır Han Oğuz ülkesinin başbuğudur. Basat şanlı bayrak yücelten hanımız Bayındır Han, vuruş günü önde giden alpmız Salur oğlu Kazan ifadelerinden hareketle Bayındır Han'ın orduyu idare ettiği anlamını da çıkartabiliriz.

"Kaba alem götürem hanumuz Bayındır Han" (Ergin 2008: 214).

5.2. Sığınılan ve Zorda Kalanlara Yardım Eden Han: Tanrı sığınılan ve zorda kalanlara yardım eden, yücelerin yücesi varlıktır. Tanrı'nın nizamını yeryüzüne hâkim kılmakla yükümlü olan Han da halkına her zaman yardımcı olması gerekir.

Bamsı Beyrek'in beşik kertmesi Banu Çiçek'i istemeye Dede Korkut'un gitmesi kararlaştırıldığında Dede Korkut Banı Çiçek'in Deli abisi Karçar'ın deliliğin bildiği için onun gazabından kurtulmak için Bayındır Han'ın sürüsünden kendisini iki at verilmesini ister. Bayındır Han'ın sürüsünden iki at getirirler.

"Delü Karçar kız kardaşını dileyeni öldürür, bari Bayındır Hanun tavlasından iki şahbaz yügrük at getirün, bir kiçi başlu kiçer aygırı bir toklu başlu toru aygırı nagah kaçma kovma olur ise birisine binem, birisine yedem didi" (Ergin 2008: 125).

Beğil oğluyla konuşur düşmanın geldiğini ve yardım çağırmasını söyler şöyle der: *"Ağ alınlı Bayındır Han'ın divana dönin vargıl, ağız dilden Bayındır'a selam virgil, bigler Biği Kazan bana yetişin" (Ergin 2008: 220).* Oğlu babasının dediklerin kabul etmez ve şöyle der: *"Ağ alınlı Bayındırın divanına varmağım yok" der (Ergin 2008: 221).*

Beğil oğlu Emren Tanrı'nın yardımıyla düşmanı yendikten sonra Beğil oğluna yaylak verir. Ağ alınlı Bayındır Han'a beşte bir hisse verilir. Beğil oğlu Emren'i aldı Bayındır Han'ın divanın vardı. Padişah (Han) Kazan oğlu Uruz'un sağ yanında yer gösterdi.

"Ağ alınlı Bayındır Hana pencik çıkardı. Oğlın aldı, Bayındır Hanun divanına vardı. El öpdı. Padişah, Kazan oğlu Uruzun sağ yanına ana yir gösterdi. Cübbe cuğa çırgap ge-yürdi" (Ergin 2008: 224).

Yigenek babasının esir olduğunu öğrendikten sonra Bayındır Han'dan asker ister ve han 24 sancak beyini Yigenek'e yoldaş eyler. 24 Oğuz erenleri Yigenek'e yoldaşlığa koşar.

"Bayındır Han buyurdi, yigirmi dört sancak bigi gelsün didi. Bayındır Han yigirmi dört bahadır sancak bigini Yigenege yoldaşlığa bile koşdı" (Ergin 2008: 201).

Bay Büre de Bayındır Han'ın sohbetine katılır. Bayındır Han'ın karşısına Kara Göne oğlu Kara budak sağ yanına ise Kazan oğlu Uruz oturmuştur. Bu durumu gören Kam Püre hayıflanır ve ağlar. Bu durumu gören Bayındır Han'ın güveyisi Salur Kazan Kam Püre'nin karşısına oturur ve niçin ağladığını sorar. Kam Püre kendisinin de bir erkek evladını olmasını ve Bayındır Han'ın divanın yer almasını arzu ettiğini söyler. Buradan anlıyoruz ki Bayındır Han'ın divanında olmak, ona hizmet etmek oldukça önemlidir.

"Kalın Oğuz arkası Bayındır Hanun güyegüsü Salur Kazan kaba dinün üzerine çökdi... Menüm dahi oğlum olsa Han Bayındırın karşusun alsa tursa kulluk eylese, men dahi bak-sam sevisem kıvansam güvensem didi" (Ergin 2008: 116).

Bamsı Beyrek Banı Çiçek'e kendisini tanıttıktan sonra yanına karındaşlarını da alarak esir düştüğü kaleye saldırır. Bayburd Hisarında Şökli Melik'i yendikten sonra Bayındır Han'a ganimet getirir.

"Kuşun ala kanınını, kumaşın arusunu, kızun gökçeğini, tokuzlama çırgap çuha han-lar hanı Bayındıra pencik çıkardılar" (Ergin 2008: 152-153).

Yigenek babasını düşman elinden kurtardıktan sonra Bayındır Han'a beşte bir pay ganimet verirler. Elde edilen ganimetten Bayındır Han'a pay ayrılması, egemenliği tutmak için ayrılan bir pay olarak düşünülebilir.

5.3. Büyüklüğün ve Zenginliğin Göstergesi Olan Han: Tanrı her zaman yücele-rin yücesi olan her şeye gücü yeten varlıktır. O, "El- Kebir"dir. Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olan Han'ın da aynı sıfatlara haiz olması gerekir.

Boylar, Bayındır Han'ın hareketiyle başlar, onun görkemli otağı kurulur ve Hanlar Hanı Han Bayındır yılda bir kez Oğuz beylerini bir araya getirip toy düzenler. Bu toylar mekân ve servet unsurları bakımından tam bir gösteriş toylarıdır.

Bayındır Han'ın toyları için kalıp ifadeler dikkati çeker. Buna göre önce han "ye-rinden örü turar", "ala çadır diker", "İç Oğuz Taş Oğuz bigleri yıgnak olur" ve müteaki-ben "yeme içme" gelir. Bayındır Han'ın mekân ve servet unsurları bakımından tam bir gösteri yaptığı söylenebilir. Bu toylarda Bayındır Han'ın muhteşem otağı, sayvanı, yerlere döşettiği ipek halıları standart bir üslûpla tasvir edilir (Duymaz 2005: 54).

Benzer ifadeler diğer üç boyda da geçmektedir, bunlar; Kam Püre'nün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı; Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyı ve Begil Oğlu Emren'ün Boyı.

"Kam Gan oğlu Han Bayındır yirinden turmış idi. Şami günlüğü yir yüzüne dikdürmüş idi. Ala sayvan gök yüzüne aşanmış idi. Biñ yirde ipek halıçası döşenmiş idi. Hanlar hanı Han Bayındır yılda bir kerre toy idüp Oğuz biglerin konaklar idi" (Ergin 2008: 77).

Kazılık esir düştüğü vakit, bir oğlu vardı, bu yiğit babasını öldü bilmekteydi. Bir gün Kara Göne oğlu Budak ile söz sataşırken Kara Budak, söz sataşmadan önce baba-sının esir olduğunu ve onu kurtarması gerektiğini belirtir. Böylece Yigenek çok üzülür ve Bayındır Han'ın karşısına çıkar ve onu şu şekilde tasvir eder:

"Alan sabah sapa yirde dikilende ağ ban ivlü

Atlas ile yapılanda gök sayvanlu

Tavla tavla çekilende şahbaz atlu

Çağıruban dad virende bol çavuşlu

Yaykanduğında yağ tökilen bol mimetlü

Kalmış yiğit arhası

Beze miskin umudı

Türkistanun direği

Tülü kuşun yavrusu

Amıt suyunun aslanı

Karaçuğun kaplanı

Devletlü han meded" (Ergin 2008: 200-201).

Bu tasvir boylardaki en kapsamlı Bayındır Han tasviridir.

5.4. Korkulan ve Cezalandırma Özelliği Olan Han: Kutsalı temsil eden Han, Tanrı gibi kötülükleri cezalandırabilir. Dirse Han'ın 40 yiğidi Boğaç Han'ın tahta çıkmasından haset eylerler, babasını oğluyla düşman eylerler ve bu durumu Bayındır Han'a duyurmakla tehdit ederler. Bayındır Han seni çağırır ve sana büyük kötülük yapar diye korkuttular. Bayındır Han'ın ismi söylendiği zaman korkulur, tedirgin olunur.

"Dirse Hanun oğlu böyle bid'at eylemiş diyeler, seni çağırdalar, Bayındır Hanun katında sana kazab ola, böyle oğul nene gerek, öldürsene didiler" (Ergin 2008: 84).

Diğer 20 yiğidi de Dirse Han'ın yanına gelirler ve onu korkuturlar bu durumdan Bayındır Han'ın haberinin olacağı tehdidini savururlar.

5.5. Mükâfatlandırma Özelliği Olan Han: Tanrı'nın yapılan her davranışı karşılıksız bırakmayacağı inanılır, iyilik yapanlar mükâfatlandırılır, kötülük yapanlar cezalandırılır. Tanrı tarafından kut verildiğine inanılan Hanların da böyle özellikleri vardır.

Dirse Han boyunda, Bayındır Han karşımıza çıkar ve Boğaç Han'a beylik verir.

"Dirse Han burada oğlançuğı sağ idüğün bildi. Hanlar hanı Han Bayındır, oğlana biglik virdi, taht virdi" (Ergin 2008: 94).

5.6. İrade Kabiliyetine Sahip Olan Han: Tanrı, dilediğini yapar, o tanzim edicidir. Tanrısal özelliğe sahip olan Hanların kararları sorgulanmaz, kabul edilir. Han kural koyucudur, töre sahibidir. Dünya bir saat gibi sürekli ve düzenli işlemeye devam eder. Kağanın görevi milletini, bayındır kılmaktır. Metafizik âlemdeki mutlak varlık, gerçek âlemde Bayındır Han kişiliğine yansıtılmıştır. Bayındır Han halkın gözünden uzak yaşamakta ve hayat sürmektedir. O yalnızca manevi hususları idare etmektedir. Onun yanında işini gören bir elçisi (başbuğ) yer alır (**Gökay 1973: CXLVII**). Bayındır Han, savaşımlara katılmaz, yetkisini Salur Kazan'a bırakmıştır. Hikâyelerde olaylara karışmayan Bayındır Han o yüzden oğuzların Hanlar Hanıdır. Salur Kazan'ın kimliği ayrıntılı şekilde verilirken Bayındır Han'ın tanımı daha sınırlıdır. Toylarda da bunu görebiliriz; Han sembolik olarak törenin gereğini yerine getirmek için toy düzenlerken Salur Kazan, aktif bir biçimde savaşımlara, avlara katılmakta ve akınları bizzat yönetir. Yaratıcı gibi, Han da görünmez fakat manevi varlığı her zaman hissedilir.

Çocuksuzluk sorununu işlendiği Dirse Han boyunda, Bayındır Han'ın adı yedi defa geçer. (Dirse Han, Bayındır Hanın sohbetine gelir, Bayındır Han'ın yiğitleri Dirse Han'ı karşılarlar, Bayındır Han'ın buyruğudur derler, Dirse, Bayındır Han'ın davranışını sorgular, yiğitler tekrar, Bayındır Hanın buyruğudur derler, eşine Bayındır Han'ın uygu-lamasından bahseder).

"Dirse Han kalkubanı yirinden örü turup kırk yiğidin boyuna alıp Bayındır Han'ın sohbetine gelür idi. Bayındır Hanun yiğitleri Dirse Han'ı karşıladılar getürüp kara otağa kon-durdular, Kara kiçe altına döşediler. Kara koyun yahnısından önine getürdiler. Bayındır Handan buyruk böyledür hanum didiler Dirse Han aydur: Bayındır Han benüm ne eksikli-ğüm gördi" (Ergin 2008: 78).

Aruz'un çobanı periyle cima sonrası Tepegöz doğar bu sırada Bayındır Han beğle-riyle seyrandadırlar. Aruz oğlu Basat ile Tepegözü birlikte büyötmek için Han'dan (Bayındır) izin ister Bayındır Han'da ruhsat verir.

"Bayındır Han bigler ile seyrana binmişler di. Bu bınarun üzerine geldiler. Gördiler bir ibret nesne yatur, başu götü belürsüz. Aruz aldı bu oğlanı eteğine sardı. Aydur: Hanum bunu mana virin oğlum Basat ile besleyin didi. Bayındır Han senün olsun didi" (Ergin 2008: 208).

5.7. Tanrının Vekili Olarak Han: Tanrı, sevilenlerin en sevgilisidir. İnsan onunla olmayı, onunla zaman geçirmeyi, ona kul köle olmayı ister. Tanrı'nın gölgesi olan Han'la olmak onun ordusunda yer almak, onun huzurunda hünerini göstermek ol-dukça önemlidir.

Oğuz'un merkezi olan Bayındır Han'ın divanına ulaşabilmek için onun huzurunda bir başarı sergilemek önem arz etmektedir. Hanlar Han'ı Bayındırın divanına varabil-mek için "Akındılı-görklü su" şeklinde ifade edilen hızlı akan sudan geçilmesi, "Arkulu yatan Ala Tağ"ın aşılması gerekir (Duymaz 1998: 385). Alplık gösteren delikanlılar, babalarından beylik aldıkları gibi Hanlar Hanı Bayındır Han divanında da mevki sahibi olmaktadır.

Bayındır Han'ın divanında mevki sahibi olmak için hüner göstermek gerekir, o topluma yön vermekte toplumu hareketlendirmektedir, onun huzuruna varmak için sadece hüner yetmez ayrıca erdemli de olmak gerekir.

Bay Büre de Bayındır Han'ın sohbetine katılır. Bayındır Han'ın karşısına Kara Göne oğlu Kara budak sağ yanına ise Kazan oğlu Uruz oturmuştur. Bu durumu gören Kam Püre hayflanır ve ağlar. Bu durumu gören Bayındır Han'ın güveyisi Salur Kazan Kam Pürenin karşısına oturur ve niçin ağladığını sorar. Kam Püre kendisinin de bir erkek evladını olmasını ve Bayındır Han'ın divanın yer almasını arzu ettiğini söyler. Buradan anlıyoruz ki Bayındır Han'ın divanında olmak, ona hizmet etmek oldukça önemlidir.

"Kalın Oğuz arkası Bayındır Hanun güyegüsi Salur Kazan kaba dinün üzerine çökdü... Menüm dahı oğlum olsa Han Bayındırın karşısın alsa kursa kulluk eylese, men dahı bak-sam sevisem kıvansam güvensen didi" (Ergin 2008: 116).

Dirse Han'ın oğlunun Bayındır Han'ın güçlü boğasını yenmesi üzerine Dede Kor-kut oğlanın babasına oğluna at vermesini, koyun vermesini ister ve son olarak da

şunu söyler: “Bayındır Hanun ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmüş, senün oğlunun adı Boğaç olsun” (Ergin 2008: 83).

Bamsı Beyrek Banı Çiçek’e kendisini tanıttıktan sonra yanına karındaşlarını da alarak esir düştüğü kaleye saldırır, Bayburd Hisarında Şöklî Melik’i yendikten sonra Bayındır Han’a ganimet getirir.

“Kuşun ala kanınını, kumaşın arusunu, kızun gökçeğini, tokuzlama çırgap çuha hanlar hanı Bayındıra pencik çıkardılar” (Ergin 2008: 152-153).

Yigenek babasını düşman elinden kurtardıktan sonra Bayındır Han’a beşte bir pay ganimet verirler. Elde edilen ganimetten Bayındır Han’a pay ayrılması, egemenliği tutmak için ayrılan bir pay olarak düşünülebilir.

“Kuşun ala kanınını, kumaşın arusunu, kızun gökçeğini, tokuzlama çırgap çuha Bayındır Hana pencik çıkardılar” (Ergin 2008: 206).

5.8. Birleştirici ve Bütünleştirici Özelliği Olan Han: Tanrı’nın en önemli özelliklerinden birisi de onun insanları bir araya getirmesidir. Tanrıyı temsil eden varlık da tıpkı onun gibi kuşatıcı olmalıdır.

İç oğuz ve Dış oğuz beyleri sohbete katıldıkları zaman Bayındır Han’ın veziri Kazılık Koca’dan bahsedilir. Kazılık koca Bayındır Handan akın diler ve Bayındır Han akın izni verir. Buradan da şunu anlıyoruz ki Oğuzların geçimini yaptıkları ganimet oluştuyordu. Akının amacı da bu ganimeti elde etmektir. Handan izin almadan akın gerçekleşmiyordu. Çünkü her şeyden sorumlu olan Han’dı. Akın izni toylarda alınan karar sonrasında gerçekleşebiliyordu.

“Kam Gan oğlu Han Bayındır yirinden turmuş idi. Kara yirün üstüne ağ ban ivin dikmiş idi. Ala sayvan gök yüzine aşanmış idi. Biñ yirde ipek halıçası döşenmiş idi. İç Oğuz Taş Oğuz bigleri Hanun sohbete dirilmiş idi. Yime içme oldu Kazılık Koca dirler idi ir kişi var idi. Bayındır Hanun veziri idi. Şarabun itisini başına çıkıdı. Kaba dizin üzerine çökdi, Bayındır Handan akın diledi. Bayındır Han destur virdi. Nereye diler isen var didi” (Ergin 2008: 199).

Egrek kardeşi Segrek’i kurtarmaya gittiği zaman kardeşine söyle seslenir: “Hanlının büyük sancak tutan Bayındır Han olduğunu, savaş günü önde giden at tepen almımız Salur Kazan” der.

“Kaba alem götüren hanumuz Bayındır Han, kırış günü öndin deper alpumuz Salur Kazan” (Ergin 2008: 232).

5.9. Adaletin Sembolü Olarak Han: Tanrı âdildir, adaletli olmayı ister, haksızlığa müsaade etmez. Tanrı’nın gölgesi kabul edilen Padişahların (Han) bu özellikleri taşıması gerekir. Türk kültüründe İslam dini öncesinde de Türkler her zaman âdil sıfatlarıyla ün kazanmışlardır.

Beğil Oğlu Emren boyunda, Kam Gan oğlu Han Bayındır’ın yerinden kalkmasıyla otağını dikmesiyle hikâye başlar. Gürcistan’dan gelen haraç beklenildiği gibi değildir. Bir kılıç, bir at ve bir çomaktır. Bayındır Han bu duruma üzülür ve neden üzüldüğü sorulduğu zaman her yıl binlerce akçe haraç gelirken bu yıl bunların gelmesine üzü-

lür. Ayrıca altın akçeleri pay etmek kolaydır bu sefer gelenleri pay etmek oldukça güçtür.

"Kam Gan oğlu Han Bayındır yirinden turmuş idi. Kara yirün üstüne ağ ban ivin dikmiş idi. Ala sayvan gök yüzine aşanmış idi. Biñ yirde ipek halıçası döşenmiş idi. İç Oğuz Taş Oğuz bigleri yığnak olmuş idi. Tokuz tümen Gürcistanun haracı geldi. Bir at, bir kılıç, bir çomak getürdiler. Bayındır Han katı saht oldu" (Ergin 2008: 216).

Bu ganimeti nasıl pay edilmesi gerektiğini Dede Korkut'a sorar, Bayındır Han da bir yiğide verilmesini ister. Bayındır Han kime verilmesi gerektiğini sorar, sağına soluna bakar kimse razı olmaz en son Beğil bunları kabul eder. Dede Korkut hediyeleri Beğil'e verir. Beğil Gürcistan ağzına otağını kurdu orada ülkeyi savunur. Yılda bir kez Bayındır'ın divanına gelir. Bu durum oğuz Alplerinin Bayındır Han'a olan itaatini ve sadakatini gösterir.

"Dede Korkut aydur: Hanum bunun üçünü dahi bir yigide virelüm didi, Oğuz iline karavul olsun didi. Han Bayındır kime virelüm didi, şğına soluna bakdı, kimse razı olmadı. Bigil razı oldu" (Ergin 2008: 216).

Beğil Oğlu Emren boyunda, Bayındır Han tez gelsin diye haber yolladı. Beğil, Bayındır Han'ın elini öptü. Han, Beğili konakladı ona; at, kaftan, harçlık verdi. Üç gün ağırlardı, ava çıktılar Beğil Han'a hünerini gösterdi. Salur Kazan Beğil'in başarısını anlattı, Bayındır, hüner atın mı erin mi deyince Beğil Bayındır Han'ın hediyelerini geri verdi, küstü divanını terk etti. Eşiyle karşılaştı ve eşi ona "Ağ alunlu Bayındır Han'ın divanı vardın "ne oldu" der? Beğil eşine cevap verir. "Ağ alunlu Bayındır Han çapar vardım, hanımızın nazarı bizden dönmüş gördüm, Oğuz'a asi oldum" der. Hatunu: "Yiğidim big yiğidim, padişahlar Tanrının gölgesidir, padişa asi olanın işi rast gelmez" der. Buradan şunu anlıyoruz ki Bayındır Han'ın diğer bir sıfatı da "Padişah"tır. İç Oğuz Taş Oğuz'un Asi Olup Beyrek'i öldürdüğü boyda ölen Beyrek'in Padişahlar Padişah'ı ulaştığından bahsedilir (Ergin 2008: 249).

Ağ alunlu Bayındırın divanına çapar vardım

Ala gözlü bigler ile yidüm içdüm

Kavumlu kavımı y ile görklü gördüm

Hanumuzun nazarı bizden dönmüş gördüm

İli günü göçerek tokuz tümen Gürcistana gidelüm

Oğuz'a asi oldum bellü bilün

Didi. Hatun aydur: Yigidüm big yigidüm, padişahlar Tanrının kölgesidür, padişahına asi olanın işi rast gelmez (Ergin 2008: 218).

Sonuç

Dede Korkut kitabında, Oğuzların beylerbeyi olarak geçen Bayındır Han savaşlara ve akınlara katılmaz, bu misyonu kızını verdiği Salur Kazan'a vermiştir. Dede Korkut'u dahi zor durumdan o kurtarabilir, taht verir, o gösterişin sembolüdür, onun altın evi ve bin yerde ipek halısı serilidir, herkes onun ordusunda yer almak ister, ondan korkulmakta, kulağına bir şeyler gitmesinden çekinilmektedir. Bizim kanaatimize göre,

Tek Tanrı inancına inanan Türkler Tek Tanrıya ait vasıfları Hakan'da toplamışlardır. Bu özellikler metafizik âlemdeki kendi hayatlarının iz düşümü, simetrisi hayalindeki Tanrı anlayışının yansımasıdır. Osmanlı Devletinde tek gücün sahibi padişaha "Zillullah-i fil alem" (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) sıfatının verilmesi bu inancın yansımasıdır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- ARAT Reşit Rahmeti (1997). *Kutadgu Bilig III İndeks*, (Hzl Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- DUYMAZ Ali (1998). "Kanturalı Boyundaki Bazı Motif ve Unsurlar Üzerine", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S: 8, ss.360-386.
- DUYMAZ Ali (2005). "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut'a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S:5, ss.37-60.
- ERGİN Muharrem (2008). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: TDK Yayınları.
- BAYAT Fuzuli (2000). "Dede Korkut Kitabı'nda Devletçilik", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara: AKM Yayınları s.79.
- GÖKYAY Orhan Şaik (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- PEHLİVAN Gürol (2014). "Dede Korkut Kitabı'nda Oturma Düzeni Üzerine Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* S:14, ss.205-220.
- ÖNAL Naci (2009). "Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri Tanrısal Simgecilik" *Millî Folklor*, S:84, ss.57-72.
- PİRVERDİOĞLU Ahmet (1999). "Dede Korkut ve Şamanizm" *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara: AKM Yayınları, s.297.
- TANERİ Aydın (2006). *Makaleler II*, (Yayına Hazırlayanlar: E. Semih Yalçın-Saadet Lüleci). Ankara: Berikan Yayınevi.
- TANYU Hikmet (1980). *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.